

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ У ГРУПАХ КРАЇН ЄС–15 І ЄС–12

Висвітлено особливості банківської конкуренції у групах країн ЄС–15 і ЄС–12 на основі аналізу мір конкуренції, змін банківського регулювання і нелегальних бар'єрів входу на ринок. Зроблено висновок про вищий рівень як цінової, так і нецінової банківської конкуренції у групі країн ЄС–15, а також зменшення різниці між показниками банківської конкуренції у старих і нових членах Європейського Союзу.

Ключові слова: банківська конкуренція; індекс Герфіндала – Гіршмана; індекс Лернера; *H*-статистика; банківське регулювання; нелегальні бар'єри; Європейський Союз.

Hirna O. FEATURES OF THE BANK COMPETITION IN THE EU–15 AND THE EU–12

On the basis of the measures of competition, bank regulations and non-legal barriers in the banking industry the features of the bank competition in the EU–15 and the EU–12 groups of countries are highlighted. It is concluded that both levels of price and non-price competition are higher in the EU–15 group. The results show the reducing the difference between the measures of banking competition in old and new members of the European Union.

Keywords: bank competition; Herfindahl – Hirschman index; Lerner index; *H*-statistic; bank regulations; non-legal barriers, European Union.

JEL Classification: G21; G28; D43; C23.

Однією з основних переваг єдиного банківського ринку Європейського Союзу є інтенсифікація банківської конкуренції, що веде до зниження цін на банківські послуги. Разом з тим європейський банківський сектор суттєво неоднорідний.

Окрім національних особливостей і спеціалізації економік, це пов'язано з історичними аспектами формування ЄС. Ядро об'єднання – група ЄС-15. Число членів 2004 року збільшилося на 10 нових держав (Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія). А 2007-го до ЄС приєдналися ще дві країни (Болгарія і Румунія); 2013-го до ЄС увійшла Хорватія.

Конкуренція в банківському секторі стає суттєвим фактором його розвитку в умовах лібералізації банківської діяльності. Тому, очевидно, стан банківської конкуренції буде різним у країнах, де лібералізація фінансових ринків відбувалась із 60-х років ХХ століття, і нових членах ЄС, де банківські реформи відбулися недавно або тривають. Тому в наукових дослідженнях для більшої гомогенності часто розрізняють групу ЄС-15 і групу нових країн – членів ЄС-12 (з 2013 року ЄС-13). У нашій роботі розглядається група ЄС-12, оскільки аналізований період закінчується 2013 роком.

Метою статті є виявлення групових особливостей розвитку конкуренції банківського ринку країн Європейського Союзу.

Теорія виробничо-організаційного підходу до банківської діяльності (ЮАВ) пропонує вимірювати конкуренцію в банківському секторі традиційними структурними показниками концентрації, такими, як індекс Герфіндала – Гіршмана, C_n та ін., а також неструктурними показниками, до яких належить: індекс Лернера (міра цінової ринкової влади), *H*-статистика, базована

на прив'язці доходу і цін факторів, та індикатор Буна, який оцінює конкурентність ринку за інтенсивністю перерозподілу від менш до більш ефективних фірм. Наведемо результати недавніх досліджень, базованих на використанні мір банківської конкуренції.

У цілому посилення європейської банківської інтеграції призвело до зростання банківської конкуренції у 80-х роках минулого століття. Однак упродовж 1990-х дослідники констатували стагнацію і навіть деяке зниження банківської конкуренції в багатьох європейських країнах (Fernández et al. – 2005 [5]). До фінансової кризи вважалося, що збільшення конкуренції на європейському банківському ринку є позитивним явищем для економічного розвитку, із застереженням щодо ризиків збільшення частки непрацюючих кредитів (Cetorelli – 2004 [3]).

Під час фінансової кризи 2008–2009 років виявилось, що конкуренція може збільшити фінансову нестабільність через зростання ризиків вкладників і позичальників, зокрема через ТВТФ-проблему. Дослідження післякризового періоду виявили, що банківська конкуренція залишається ключовим чинником ефективності трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в єврозоні, а її посилення в єврозоні дозволить підвищити ефективність грошово-кредитної політики через канал процентної ставки, а тому її і слід стимулювати (Leroy et al. (2014) [6]).

Щодо конкуренції в окремих групах країн Leroy et al. (2014) відзначають, що у 2000-х роках в єврозоні відбувався процес зближення менш конкурентних банківських секторів Півдня (Греція, Іспанія, Португалія), у яких посилювалась конкуренція і більш конкурентоспроможних банківських секторів Півночі (Бельгія, Німеччина, Нідерланди) [6].

У країнах групи ЄС-12 через вступ до Європейсько-го Союзу відбувся перехід від централізованої до ринкової економіки, який викликав значну лібералізацію, приватизацію та рекапіталізацію банківського сектору. Andrieş Alin M. et al., оцінюючи вплив фінансової лібералізації та реформ у банківському секторі на банківську продуктивність у 17-ти країнах Центральної та Східної Європи у 2004–2008 роках, зробили висновок, що банки у країнах з вищим рівнем лібералізації та відкритості мають більші можливості підвищити економічну ефективність і запропонувати дешевші послуги клієнтам. Крім цього, проведені фінансові реформи мали позитивний вплив на загальне зростання продуктивності банків [6]. У роботі М. Павловської (2015) [7] на основі емпіричного аналізу детермінант частки проблемних активів зроблено висновок про позитивний вплив конкуренції на фінансову стабільність у групі ЄС-12 і зворотний ефект у групі ЄС-15. Натомість, Titko J. et al. (2013) зробили протилежний висновок про негативний зв'язок між конкуренцією й ефективністю в банківському секторі на основі емпіричного аналізу шести нових країн ЄС за період 2006–2012 роки [8].

Розглянемо динаміку мір конкуренції (індексів Герфіндаля – Гіршмана, Лернера і *H*-статистики) (рис. 1–3) для двох аналізованих груп країн.

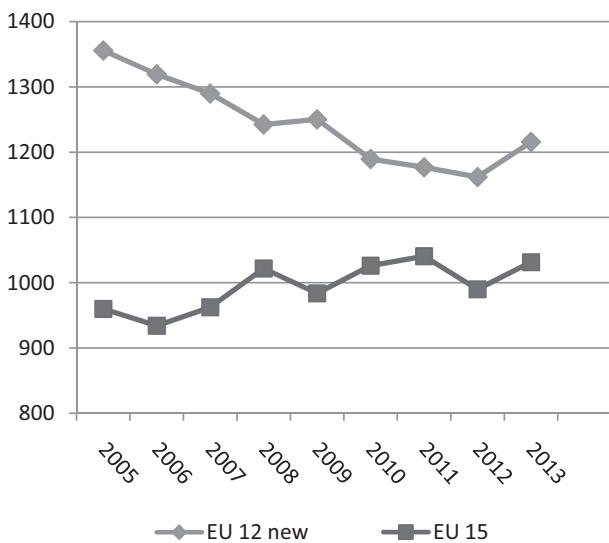

Рис. 1. Динаміка середнього значення індексу Герфіндаля – Гіршмана

Примітка. Побудовано за даними ЄЦБ [4].

Після 2008 року індекс Лернера зазнав падіння у двох групах із подальшим паралельним зростанням. Отже, у середньому після кризи цінова банківська конкуренція послабилась, що відповідає реальній обережнішій політиці банків. Порівняння динаміки середніх показників індексів Герфіндаля – Гіршмана і Лернера груп країн показує розрив їхніх значень.

У 2003–2007 роках можна констатувати наявність різних групових тенденцій: індекс Лернера в групі ЄС-12 зростав, у той час як у групі ЄС-15 – зменшувався (див. рис. 3). З цього можна зробити висновок, що цінова конкуренція у країнах – старих членах Європейського Союзу більш інтенсивна, ніж у новоприсоединених країнах.

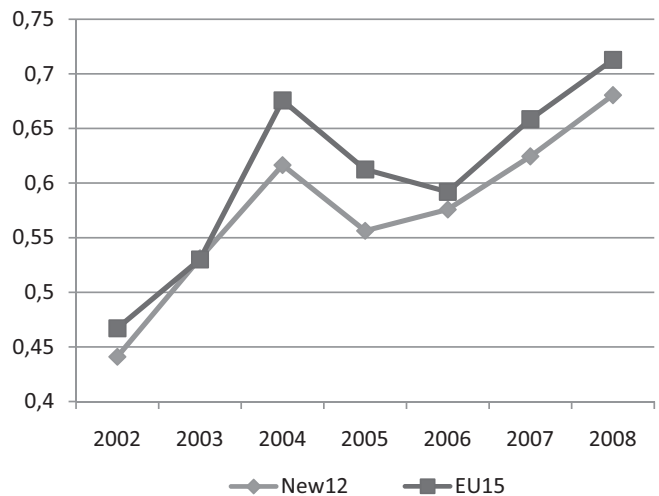

Рис. 2. Динаміка середнього значення *H*-статистики ЄС

Примітка. Побудовано за даними Weill (2011) [9].

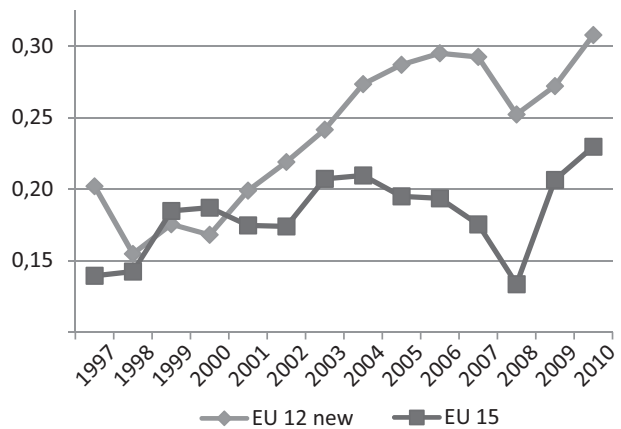

Рис. 3. Динаміка середнього значення індексу Лернера

Примітка. Побудовано за даними Weill (2011) [9].

У середньому рівень банківської концентрації залишається вищим у групі ЄС-12, однак його спадання вказує на зближення показників у двох групах (див. рис. 1).

Середні значення *H*-статистики різняться несуттєво (див. рис. 2), проте в докризовий період старі члени Євросоюзу мали вищу конкурентність банківського ринку за оцінкою сумарної еластичності доходу до зміни факторів виробництва. Динаміка зближення показників концентрації свідчить про інтеграційні процеси, які, на нашу думку, великою мірою пов'язані з уніфікацією умов ведення банківського бізнесу.

Деякі тенденції мають суперечливий характер. Так, після кризи у групі ЄС-12 продовжувалось зниження концентрації, яке мало б сигналізувати про поліпшення конкурентних умов. А зростання цінової ринкової влади в той самий час – про погіршення. Тому для більшої об'єктивності потрібно доповнювати аналіз іншими факторами, які суттєво впливають на рівень банківської конкуренції.

Так, у нових країнах ЄС можна прослідкувати інтенсивніші темпи розвитку банківського ринку за зміною відношення банківських активів до ВВП (рис. 4).

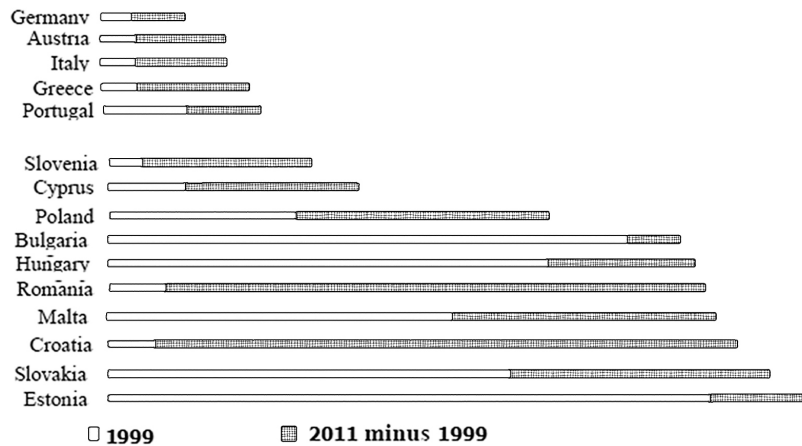

Рис. 4. Зміна відношення загальних банківських активів до ВВП країн ЄС [2]

З теоретичного погляду конкурентна поведінка фірм включає як цінове, так і нецінове суперництво, а також залежить від легальних і нелегальних бар'єрів входу на ринок і виходу з ринку. У банківській галузі головним обмеженням вільного входу на ринок є фінансове регулювання, яке визначає умови для віт-

чизняних та іноземних банків, вимоги до капіталу і рамки банківської активності. Світовий банк провів дослідження банківського регулювання і наглядку 97-ми країн, які вдалося порівняти за значенням узагальненого індексу обмежень на банківську діяльність (рис. 5 і 6).

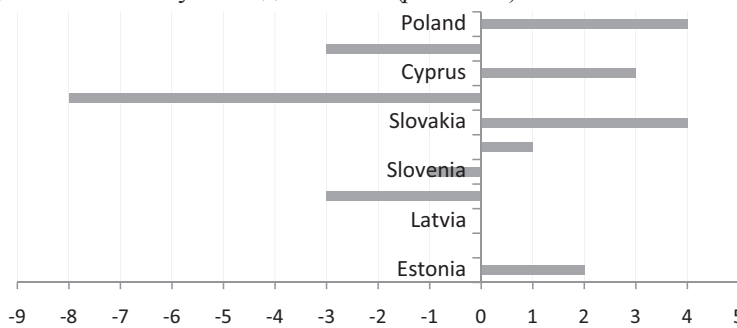

Рис. 5. Узагальнений індекс обмежень на банківську діяльність ЄС-12 [2]

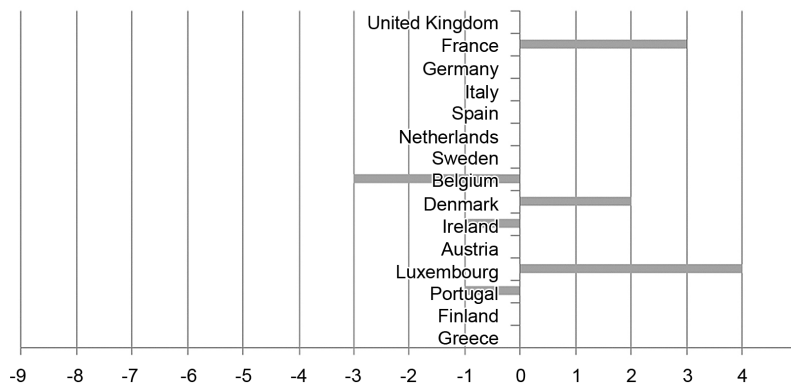

Рис. 6. Узагальнений індекс обмежень на банківську діяльність ЄС-15 [2]

Виявилось, що за період від першого обмеження 1999 року до четвертого 2011-го в середньому обмеження на банківську діяльність незначно послабились. Але після фінансової кризи 80% країн посилили ці обмеження [2].

Ми виокремили дані щодо груп країн ЄС-15 та ЄС-12, які представлені на рис. 5 і 6. Позитивні значення індексу відповідають посиленню обмежень. Як бачимо, старі члени ЄС більш консервативні щодо

умов ведення банківського бізнесу. У країнах – новачках ЄС неоднорідність банківського регулювання набагато вища (дисперсія удвічі більша – 3,42 проти 1,67; розкид 12 проти семи). У групі ЄС-12 лише дві країни (Латвія і Литва) не змінили вимог до банківської діяльності. Тоді як у групі ЄС-15 таких стабільних країн дев'ять. Країною, що максимально лібералізувала банківську діяльність, згідно із дослідженням Світового банку, стала Румунія.

Змагальність у банківській галузі зазнає впливу багатьох нелегальних бар'єрів, тобто обмежень, які є такими не де-юре, а де-факто. Такими нелегальними бар'єрами в банківській галузі є технологічні та інформаційні обмеження.

Філійна мережа – найважливіша складова нецінової банківської конкуренції, за допомогою якої банки можуть захопити більшу частину або всіх клієнтів певної території, що зменшує або взагалі усуває цінову конкуренцію. Філії можна також розглядати як бар'єр на вхід у галузь, оскільки їх створення вимагає великих початкових витрат.

Сумарне число банківських філій у нових членах Європейського Союзу становило на кінець 2013 року близько 34 тисячі, а у країнах ЄС-15 їх нараховувалось близько 165 тисяч. Після 2008 року спостерігалась загальна тенденція скорочення філійної мережі в результаті процесів раціоналізації, перебудови і розвитку інтернет-банкінгу. Так, в євронзоні з 2008 до 2013 року кількість місцевих банківських підрозділів скоротилась на 12,7%, що в абсолютному вираженні становило близько 24 тисяч.

У групі ЄС-12 філійну мережу скорочували Румунія і Болгарія, а Польща, навпаки, – нарощувала. Загалом насиченість філіями вища у країнах – старих членах ЄС (рис. 7), що може бути передумовою більш стабільного та конкурентного банківського ринку. Найбільша мережа філій банків розташована в Іспанії, у тому числі й у розрахунку на 1 млн населення. Понад 400 філій на 1 млн населення припадає у Франції, Португалії, Італії, Австрії, Німеччині, а з нових членів ЄС – на Кіпрі та в Болгарії.

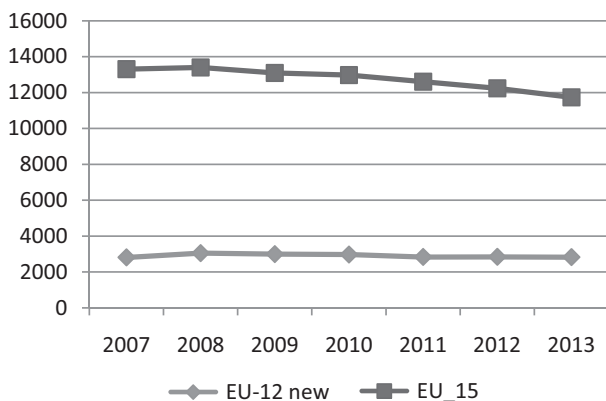

Рис. 7. Кількість філій кредитних організацій ЄС

Примітка. Побудовано за даними ЄЦБ [4].

Упровадження технологічних інновацій є джерелом економії на масштабі. У банківському бізнесі одна з ознак технологічного прогресу – використання банкоматів, які є альтернативою філій. За цим по-

Список використаних джерел

1. Andrieş Alin M. Bank Performance in Central and Eastern Europe: The Role of Financial Liberalization [Електронний ресурс] / M. Andrieş Alin, B. Căpraru // 2009. – Режим доступу : <http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2011-Braga/papers/0059.pdf>.
2. Barth J. R. Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011 [Електронний ресурс] / J. R. Barth, G. Jr. Caprio, R. Levine. – 2013. – Режим доступу : http://faculty.haas.berkeley.edu/ross_levine/papers/Bank_Regulation_and_Supervision_Around_the_World_15JAN2013.pdf.

казником нові країни ЄС усе ще суттєво відстають від старих членів (рис. 8), хоча в більшості з них зростає кількість банкоматів. Проте термінали електронних грошей (E-money card-loading / unloading terminals E-money card-accepting terminals), за винятком Чехії, натеper розповсюджені тільки в західній частині Європи – Португалії, Франції, Австрії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах і Люксембурзі.

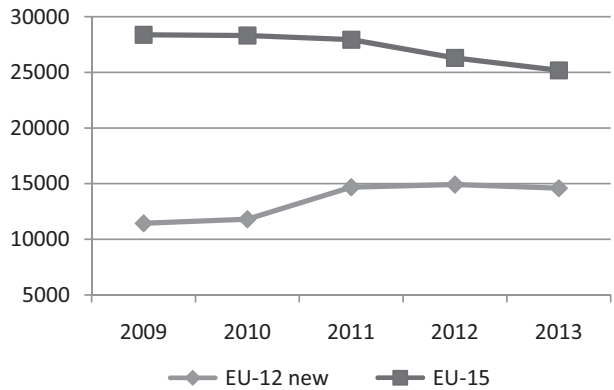

Рис. 8. Кількість АТМ та POS-терміналів на 1 млн населення

Примітка. Побудовано за даними ЄЦБ [4].

Отже, введення єдиної валюти, створення єдиних регулятивних механізмів активізувало банківський бізнес, підвищило рівень конкуренції та укрупнення банківських структур Європейського Союзу. Проте банківський ринок співдружності залишається суттєво неоднорідним. Країни ЄС-15 характеризується вищим у порівнянні з групою країн ЄС-12 рівнем як цінової, так і нецінової банківської конкуренції.

У період фінансової кризи зменшилась банківська конкуренція і виникла проблема ТВТФ-банків. Нові члени ЄС виявились більш уразливі до погіршення банківських активів. Їхній банківський ринок залишається концентрованішим і менш конкурентним у порівнянні з таким у групі країн ЄС-15. Однак банківський бізнес нових членів Європейського Союзу зазнає інтенсивного багатовекторного розвитку з урахуванням особливостей ринкової перебудови національних економік, поступово інтегруючись у загальноєвропейський банківський ринок.

Відбувається зближення концентрації та залежності від ресурсної бази банківського бізнесу в старій і новій частинах Європейського Союзу. При цьому на ринку групи країн ЄС-12 переважає цінова конкуренція, а у групі ЄС-15 інтенсивнішою є нецінова конкуренція. Банківський ринок нових країн ЄС менш однорідний і динамічніший, ніж уніфікованіший і стабільніший ринок країн старого союзу.

3. Cetorelli N. Real Effects of Bank Competition // *Journal of Money, Credit, and Banking*. – The Ohio State University Press, 2004. – No. 36 (3). – P. 544–558.
4. EU Banking Structures. September 2010, October 2014 [Електронний ресурс] / European Central Bank. – 2014. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu>.
5. Fernandez de Guevara J. Market power in European banking sectors / J. Fernandez de Guevara, J. Maudos, F. Perez // *Journal of Financial Services Research*. – 2005. – № 27 (2). – P. 109–137.
6. Leroy A. Heterogeneous monetary transmission process in the Eurozone: Does banking competition matter? [Електронний ресурс] / A. Leroy, Y. Lucotte. – Warszawa : National Bank of Poland Working Papers, 2014. – No. 171. – Режим доступу : <http://www.nbp.pl>.
7. Pawłowska M. Changes in the size and structure of the European Union banking sector – the role of competition between banks [Електронний ресурс] / M. Pawłowska. – Warszawa : National Bank of Poland Working Papers, 2015 – No. 205. – Режим доступу : <http://www.nbp.pl>.
8. Titko J. Competition and Efficiency in the Banking Sector of EU New Member States [Електронний ресурс] / J. Titko, N. Lace, M. Tleuzhanova. – Режим доступу : http://alephfiles.rtu.lv/TUA01/000048832_e.pdf.
9. Weill L. Bank Competition in the EU: How Has It Evolved? [Електронний ресурс] / L. Weill // Institut de finance de Strasbourg. – 2011. – Режим доступу : <http://ifs.u-strasbg.fr/large/publications/2011/2011-04.pdf>.

References

1. Andries, Alin M., B. Căpraru (2009) Bank Performance in Central and Eastern Europe: The Role of Financial Liberalization. Retrieved from: <http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2011-Braga/papers/0059.pdf>.
2. Barth J. R., Caprio G. Jr., Levine R. (2013) Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011 Retrieved from: http://faculty.haas.berkeley.edu/ross_levine/papers/Bank_Regulation_and_Supervision_Around_the_World_15JAN2013.pdf.
3. Cetorelli, N. (2010) Real Effects of Bank Competition – *Journal of Money, Credit, and Banking*. The Ohio State University Press, 36 (3), 544–558.
4. EU Banking Structures. September 2010, October 2014. Retrieved from: <http://www.ecb.europa.eu>.
5. Fernandez de Guevara, J. Maudos, J., Perez, F. (2005) Market power in European banking sectors. – *Journal of Financial Services Research*, 27 (2), 109–137.
6. Leroy, A., Lucotte, Y. (2014) Heterogeneous monetary transmission process in the Eurozone: Does banking competition matter? – Warszawa : National Bank of Poland Working Papers, No.171. Retrieved from: <http://www.nbp.pl>.
7. Pawłowska M. (2015) Changes in the size and structure of the European Union banking sector – the role of competition between banks – Warszawa : National Bank of Poland Working Papers. – No. 205. Retrieved from: <http://www.nbp.pl>.
8. Titko, J., Lace, N., Tleuzhanova, M. (2013) Competition and Efficiency in the Banking Sector of EU New Member States. Retrieved from: http://alephfiles.rtu.lv/TUA01/000048832_e.pdf.
9. Weill, L. (2011) Bank Competition in the EU: How Has It Evolved? Institut de finance de Strasbourg. Retrieved from: <http://ifs.u-strasbg.fr/large/publications/2011/2011-04.pdf>.